

HÜQUQ**UOT 343.1****QIYABI MÜHAKİMƏ İCRAATI ZAMANI
AVROPA KONVENSİYASININ 6-CI MADDƏSİNİN TƏTBİQİ
VƏ TƏCRÜBƏDƏ QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR****L.İ.MƏMMƏDOVA**
Bakı Dövlət Universiteti
lala.mammadova-11@bsu.edu.az

Hazırda qiyabi icraat şəklində həyata keçirilən məhkəmə proseslərinə, xüsusilə Roman-German hüquq sisteminə malik olan Avropa ölkələrinin əksəriyyəti tərəfindən üstünlük verilmir. Lakin bu, heç bir ölkənin bu icraatı tətbiq etmədiyi mənasına gəlmir. Əksinə, xüsusilə İtaliya və Almaniya bu icraatı qanunda təsbit olunmuş bir hüquq olaraq tanıyır. Son illərdə, hüquq sistemində bəzi islahatlar həyata keçirən Azərbaycan 2023-2024-cü illərdə "qiyabi icraatı" xüsusi icraatın yeni növü kimi, yeni tətbiq etmə mexanizmi təqdim etmişdir. Bununla belə, qeyd etmək vacibdir ki, "qiyabi icraat" hüquq doktrinasında bir hüquq olaraq müəyyən olunsun da, bu həmişə praktiki olaraq effektiv şəkildə tətbiq olunmaya bilər. Təcrübədə "qiyabi icraat", müəyyən şərtlərin tətbiqi ilə həyata keçirilə bilər bilən məhkəmə prosesi kimi qəbul edilə bilər.

Ümumiyyətlə, bu icraat növünü Avropa ölkələri çərçivəsində müzakirə edildikdə, bir neçə hüquqi şərtlərin mövcud olduğu aşkar olur. Eyni şəkildə, bu hüquq normalarının tətbiqi yalnız Avropa ölkələri ilə məhdudlaşmır, həm də Avropalaşmış və ya Avropa Şurasının üzvü olan ölkələrdə də mövcuddur. Bu, doğru bir şəkildə qeyd edilə bilər ki, geniş yayılmış hüquq sistemləri, məsələn, Anglo-Sakson, Code Napoléon və Alman (birbaşa Alman) hüquq sistemləri müəyyən şəkildə Roman-German hüquq ənənəsindən təsirlənmişdir.

Açar sözlər: qiyabi məhkəmə prosesləri, Avropa yurisdiksiyası, əsas hüquqlar, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası (AİHK), transmilli ədalət və tətbiqi

1. Giriş

"In absentia" yəni qiyabi icraat, hüquqi bir anlayışdır və həmçinin bir çox ölkədə doktrina ilə yanaşı, təcrübədə də rast gəlinir. Buna görə də Avropa çərçivəsində araşdıracağımız ölkələr Almaniya, Çexiya, Belçika, Bolqarıstan və yeni bir nümunə olaraq Azərbaycanın qanunvericiliyi olacaqdır.

Qiyabi mühakimə icraatının həyata keçirilməsi əsasən iki əsas prinsipi özündə ehtiva edir: əsas insan hüquqları və fundamental azadlıqlar, eləcə də ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ. Bu prinsiplər müxtəlif hüquqi çərçivələrdə, o cümlədən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında (AİHK) öz əksini tapır, xüsusən də 6-cı Maddə, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu təmin edir.

Cinayət mühakimə icraatında qiyabi, yəni təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilən məhkəmə prosesləri, ittiham olunan şəxsin məhkəmədə iştirak etmədən məhkəməyə verilməsi əsas insan hüquqları ilə bağlı narahatlıqlar doğurur. Bəzi Avropa Şurasına üzv olan ölkələr belə məhkəmə proseslərinə müəyyən şərtlər altında icazə verərkən, digərləri bunu tamamilə qadağan edir, bu isə mürəkkəb bir hüquqi mənzərə yaradır.

Qiyabi məhkəmə proseslərinin icazə verilməsinin əsaslandırılması, ədalətin səmərəli şəkildə icra edilməsi ilə fərdi hüquqların qorunması arasındakı tarazlığı təmin etmək prioritet vəzifələrin başında durur. "Qiyabi" məhkəmə proseslərini qəbul edilərək, tanınması üçün müəyyən şərtlər yerinə yetirilməlidir. Bu şərtlər sırasında təqsirləndirilən şəxsin barəsində keçiriləcək məhkəmə prosesi haqqında məlumatlı olması, vəkil (müdafiəçi) vasitəsilə təmsil olunmaq hüququnun verilməsi, apellyasiya şikayəti vermək hüququnun təmin edilməsi və təqsirləndirilən şəxsin müəyyən edilmiş vaxt çərçivəsində kassasiya şikayəti vermək hüququnun təmin edilməsi yer alır.

Bundan əlavə, Çexiya Respublikasının "Əsas Hüquqlar və Azadlıqlar Xartiya"sının 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, hər bir şəxs qanunda nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olmadan mühakimə edilə və ya azadlıqdan məhrum edilə bilməz [1, 330]. Ümumiyyətlə, Çexiya Cinayət-Prosessual Məcəlləsi cinayət işlərində ittiham olunan şəxsin iştirakını tələb edir və bu, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququna ciddi riayət edilməsi ilə əlaqədardır.

Bundan əlavə, araşdırmamızda Qafqaz regionunda və müstəqillik qazanmış post-sovet ölkələrində qiyabi məhkəmə icraatının incəliklərinə nəzər salır. Avropa hüquq sistemləri ilə müqayisəli şəkildə aparılan təhlil, hüquqi sistemlər arasındakı oxşarlıq və fərqlərin, habelə onların konvergensiya və divergensiya ehtimallarının araşdırılmasına yönəldilmişdir. İzah edildiyi kimi, qiyabi icraat şəklində həyata keçirilən məhkəmə prosesləri, ədalətin təmin edilməsi ilə ittiham olunan şəxsin əsas hüquqlarının qorunması arasında incə bir tarazlıq yaratmağı tələb edir. Fərqli üzv dövlətlərin belə məhkəmələri necə idarə etmələri arasındakı fərqlər, məhkəmə qərarlarının qarşılıqlı tanınmasını təmin etməklə yanaşı, ədalətli məhkəmə və əsas insan hüquqları prinsiplərinə riayət edilməsinin davam edən çətinliklərini vurğulamaq lazımdır.

2. Avropa hüquq sistemlərində qiyabi icraat şəklihdə həyata keçirilən məhkəmə proseslərinə sistemətik yanaşmalar

Avropa ölkələri üzrə qiyabi icraat şəklihdə aparılan məhkəmə proseslərinin təcrübəsini analiz edərəkən, milli təcrübədən kənara çıxaraq, bu məhkəmələri tənzimləyən geniş hüquqi çərçivələri araşdırmaq vacibdir. Bu yanaşma, müxtəlif hüquq sistemlərinin təqsirləndirilən şəxsin iştirak etmədən məhkəmə prosesinin keçirilməsi məsələsindəki mürəkkəblikləri və çətinlikləri necə həll etdiklərini daha aydın başa düşməyə imkan verir. Konkret tənzimləmələrə və prosedur detalları ilə hər bir ölkə üzrə araşdırmalara başlamazdan əvvəl, bu təcrübələri Avropada mövcud olan geniş hüquq sistemləri növlərinə əsaslanaraq kateqoriyalara ayırmaq vacibdir. Çünki bir sıra ölkələrdə, müxtəlif yurisdiksiyaların ittiham olunan şəxsin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ ilə ədalətin yerinə yetirilməsi üçün təcrübədə rastlaşılan çətinliklər arasındakı tarazlığı necə təmin etdiklərini müəyyən etmək mümkün olacaq və bu da növbəti müqayisəli təhlil üçün daha aydın bir baxış yaradacaq. Müvafiq analizlərin aparılması üçün praktiki bir vəziyyətin dərinədən təhlil edilməsi önəmlidir.

2.1. Belçikada qiyabi məhkəmə proseslərinin effektivliyinin və ədalətliliyinin qiymətləndirilməsi

İttiham olunan şəxsin (təqsirləndirilən şəxsin) fiziki olaraq iştirak etmədən məhkəməyə verildiği qiyabi məhkəmə icraatları Belçikanın cinayət ədalət sistemi üçün vacib bir elementdir. İttiham olunan şəxs iştirak etmədikdə belə ədalətin təmin edilməsi üçün lazım olsa da, bu məhkəmə prosesləri, xüsusilə ədalətli məhkəmə hüququ ilə bağlı vacib suallar doğurur. Belçikada təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilən məhkəmə proseslərinin təsirini tam anlamaq üçün, yalnız müvafiq hüquqi çərçivəni yoxlamaq kifayət etməz, eyni zamanda bu qanunların təcrübədə necə tətbiq edildiyini, xüsusilə beynəlxalq insan hüquqları normaları ilə əlaqəsini də nəzərə almaq vacibdir [4, 8421]. Belçikada Qiyabi məhkəmə proseslərinin aparılması, əsasən, Belçika Cinayət Prosesual Məcəlləsindəki xüsusi müddəalarla tənzimlənilir. Əsas maddələr bu məhkəmələrin hansı şərtlər altında keçirilə biləcəyini və təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını müəyyən edir:

1. Belçika Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 185-ci maddəsi bildirir ki, təqsirləndirilən şəxs, ümumiyyətlə, məhkəmə iclaslarına gəlməlidir. Lakin bu maddə, müəyyən şərtlər altında, məsələn, iclasın əsas məsələlərlə əlaqəsi olmayan bir etiraz və ya ittihamla bağlı olmaması hallarında, ittiham olunan şəxsin şəxsən iştirak etmədən madafieçi tərəfindən təmsil edilməsinə icazə verir.

2. Belçika Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 186-cı maddəsi məhkəməyə, əgər təqsirləndirilən şəxs qanuna uyğun olaraq dəvət olunmasına baxma-

yaraq iclasa gəlməməsi, məhkəməyə davam etməyə və hökm çıxarmağa icazə verir. Bu, ittiham olunan şəxsin iştirak etməməsi səbəbindən məhkəmə proseslərinin təxirə salınmamasını təmin edir [3, 632].

3. Belçika Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 187-ci maddəsi mühüm bir qorunma təmin edir. Belə ki, qiyabi məhkəmə proseslərinin nəticəsi olan qiyabi hökm ilə məhkum olunan şəxs, bildirişdən sonra on beş gün ərzində qiyabi hökmün ləğvi üçün müraciət edə bilər. Bu prosedur, işin yenidən açılmasına və sanki əvvəlki məhkəmə iclası keçirilməmiş kimi, ittiham olunan şəxsin müdafiəsini təqdim etməsinə imkan verir.

4. Belçika Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 188-ci maddəsi bildirir ki, qiyabi hökmün ləğvi üçün edilən müraciət avtomatik olaraq növbəti iclas üçün dəvət kimi qəbul edilir. Lakin əgər ittiham olunan şəxs bu iclasa da üzrlü səbəb olmadan gəlməzsə, müraciət etibarsız sayılır və əvvəlki qiyabi hökm qüvvədə qalır.

5. Belçika Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 208 və 211-ci maddələri bu prinsipləri apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin proseslərinə də tətbiq edilir, beləliklə, birinci instansiyada qiyabi məhkəmələrinə tətbiq olunan qaydalar apellyasiya icraatı mərhələsində də tətbiq edilir [5, 640].

Bu hüquqi müddəalar, ədalətli bir hüquqi prosesin təmin olunması ilə ittiham olunan şəxsin hüquqlarının qorunması arasında tarazlığı qorumağa çalışır. Lakin Belçikada qiyabi məhkəmə proseslərinin tam təsirini başa düşmək üçün, bu qanunların təcrübədə necə tətbiq edildiyini araşdırmaq vacibdir.

2.2. Belçikada qiyabi məhkəmə icraatının praktik tətbiqi

Belçikada Qiyabi Məhkəmə İcraatının praktiki tətbiqi bir sıra çətinlikləri üzə çıxarır. Əsas narahatlıq, bu məhkəmələrin İnsan Hüquq və Azadlıqları Haqqında Konvensiyasının (Avropa Konvensiyası) 6-cı maddəsindəki ədalətli məhkəmə araşdırması standartlarına cavab verib-vermədiyi sual doğurur. Bu maddə, ədalətli və açıq məhkəmədə iştirak etmək, təqsirləndirilən şəxsin məhkəmədə iştirak və nümayəndəsi vasitəsilə təmsil olunma hüququnu təmin edir.

Van Geyseghem v. Belçika işi qiyabi məhkəmə proseslərinin bu hüquqları necə pozduğuna dair mühüm bir nümunədir. Bu işdə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) Belçikanın Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsi ilə zəmanət verilən hüquqlarını pozduğuna dair qərar verdi. Məhkəmə, ittiham olunan şəxsin məhkəməyə iştirak etməmək hüququnu seçməsinə baxmayaraq, onun vəkili tərəfindən təmsil olunma hüququna sahib olduğunu bildirdi. Belçika Apellyasiya Məhkəməsinin, xüsusən də vaxt məhdudiyəti məsələsi kimi vacib məsələlərdə onun vəkilinin müdafiə arqumentlərini təqdim etməsinə icazə verməməsi, ədalətli məhkəmə hüququ ilə ziddiyyət təşkil edirdi [7].

Bu qərar, ittiham olunan şəxsin iştirak etmədiyi zaman məhkəmənin irəliləməsi ilə müdafiənin əsas hüquqları arasındakı gərginliyi vurğulayır. Ey-

ni zamanda, ittiham olunan şəxsin dəlilləri mübahisələndirmək, şahidləri sorğulamaq və hadisələrə dair öz izahını, ifadəsini vermək imkanının olmaması nəticəsində səhvən ittihamın qəbul olunması və məhkum olunma riskini artırır. İttiham olunan şəxsin məhkəməyə gəlməməsi, birtərəfli məhkəmə prosesinə səbəb ola bilər, nəticə olaraq çəkişmə prinsipinin pozulmasına və haqsız nəticələrə yol açır.

Bundan əlavə, Belçika sisteminin təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçi vasitəsilə təmsil olunma hüququnu həyata keçirməsi üçün məhkəmədə iştirak etməsini tələb etməsi ciddi bir çətinlik yaradır. Van Geysseghem işi göstərir ki, bu tələbin mövcudluğu, ittiham olunan şəxsin hüquqi yardımını effektiv şəkildə əldə etməməsinə səbəb ola bilər ki, bu da ədalətli məhkəmə hüququnun əsas tərkib hissəsidir.

Bir ölkənin hüquq sisteminin effektivliyi və ədalətliliyi barədə müəyyən fikrə malik olmaq üçün yalnız qanunların nəzəri olaraq gözdən keçirilməsi kifayət deyil. Bu qanunların praktiki olaraq necə tətbiq edildiyini və onların tabe olan şəxslər üzərindəki təsirini də təhlil etmək vacibdir. Belçikada qiyabi məhkəmə proseslərinin kontekstində bu, hüquqi müddəaların məhkəmə iclası zamanı, ittiham olunan şəxslərin müdafiəsi və hökmün yerinə yetirilməsi ilə necə qarşılıqlı əlaqə qurduğunu qiymətləndirmək lazımdır.

Məsələn, Belçika Respublikasının qanunları "Qiyabi" məhkəmə proseslərində mühakimə olunan şəxslər üçün qorunma tədbirlərini, hökmə qarşı etiraz etmək hüququnu təmin edir, lakin bu qorunma tədbirlərinin təcrübi məhdudiyyətləri də nəzərə alınmalıdır. Əgər prosedur tələbləri çox sərt və ya müdafiə imkanları həddindən artıq məhdudlaşdırılıbsa, bu sistem ittiham olunan şəxsin hüquqlarını kifayət qədər qoruya bilməz.

2.3. Çexiyada hüquq proseslərinin qiymətləndirilməsi

2019-cu il 27 fevral tarixində, Birləşmiş Krallığın Ali Məhkəməsi Çexiya Respublikasının Brno-Venkov Rayon Məhkəməsi ilə bağlı Konecny (İddiaçı) v. Brno-Venkov Rayon Məhkəməsi, Çexiya Respublikasının (Cavabdeh) işi üzrə qərarını verdi. Bu iş, Çexiya Respublikasının zərərçəkmiş Konecnynin, dələduzluq cinayətinə görə qiyabi məhkəmə baxışının keçirilməsi və ekstradisiyası üçün çıxardığı Avropa Axtarış Əmrinin (European Arrest Warrant) ətrafında cərəyan etmişdir və ekstradisiya hüququ, Avropa Şurasına (AŞ) üzv dövlətləri arasında qarşılıqlı etimad və Avropa İnsan Hüquqları və əsas azadlıqları haqqında Konvensiyasının (AİHK) şəxsi hüquqların qorunmasına dair mühüm nəzəriyyələr təqdim edir.

İşin əsas xüsusiyyətləri: Bu işin tarixi 2004-2005-ci illər arasında Konecnynin Çexiyada üç dəfə dələduzluq cinayəti törətməsi ilə bağlıdır. O, məhkəməyə qiyabi məhkəmə baxışına verildiyi üçün, 12 may 2008-ci ildə Brno-Venkov Rayon Məhkəməsi tərəfindən səkkiz il müddətinə həbs cəzasına

məhkum edildi. Bu məhkumluqdan sonra, Çexiya hakimiyyətləri 17 aprel 2013-cü ildə Birləşmiş Krallıqdan ekstradisiyasını tələb edən Avropa Axtarış Qərarı (European Arrest Warrant (EAW)) verdilər, çünki Konecny Birləşmiş Krallıqda yaşayırdı.

Çexiya Respublikasının verdiyi axtarış qərarında Konecnyə geri qaytarıldıqda heç bir şərtsiz təkrar məhkəmə hüququnun təmin ediləcəyi qeyd olunmuşdu. 2 mart 2017-ci ildə Birləşmiş Krallıqda həbs olunan Konecny, ekstradisiyasına qarşı bir neçə əsasla, xüsusən də törədilən cinayətlərin baş verməsindən keçən uzun müddət və Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsi ilə qorunan şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun pozulacağı ilə bağlı etiraz etdi.

Məhkəmə prosesində, Konecnynin müdafiəçiləri, törədilən cinayətlərin baş verməsindən və Avropa axtarış qərarının verilməsindən keçən uzun müddətin ekstradisiyanı ədalətsiz edəcəyini iddia edirdi. Onlar, bu müddətin 2003-cü il Ekstradisiya Qanununun 14(a) maddəsi ilə bağlı olmalı olduğunu və bu qanunun cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsə qarşı tətbiq edildiyini irəli sürdülər. Eyni zamanda, ekstradisiyanın Konecnynin şəxsi və ailə həyatına nisbətən qeyri-proporsional müdaxilə edəcəyini və bunun Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsinə zidd olduğunu vurğuladılar.

Bununla belə, Rayon Məhkəməsinin hakimi, uyğun müddələrin Ekstradisiya Qanununun 14(b) maddəsi olduğunu qərara aldı, hansı ki, təqsirləndirilən şəxslər üçün deyil, məhkum olunan şəxslər üçün tətbiq edilir. Hakim vaxt periodunun cinayətlərin törədilməsindən deyil, Konecnynin 2008-ci il may ayında məhkum olunmasından başlamalı olduğunu və cəza müddətinin ekstradisiyanı qadağan etməyəcək qədər uzun olduğunu müəyyən etdi. Hakim, həmçinin məhkum olunmuş şəxslərin cəzalarını çəkmələrinin ictimai marağının, Konecnynin Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsi, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ ilə qorunan hüquqlarına müdaxilədən daha üstün olduğunu bildirdi.

Bu qərar, məhkəmə tərəfindən təsdiqləndi və qanunun ümumi ictimai əhəmiyyət kəsb edən bir nöqtəsinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı kassasiya şikayətinin verilməsinə səbəb oldu.

Ali Məhkəməyə isə müdafiəçilər tərəfindən verilən şikayətdə, Konecnynin 2003-cü il Ekstradisiya Qanunu altında "ittiham olunan şəxs" və ya "məhkum olunmuş şəxs" olaraq təsnif edilərək mühakimə ediləcəyinə qərar verməli idi. Bu təsnifat, onun ekstradisiyasına dair müraciətə görə müddətin necə hesablanacağını müəyyən edən vacib bir amil idi. Şikayətçi, məhkumluğunun hələ bitməmiş olduğunu vurğulayıb, çünki onun barəsində məhkəmə baxışı qiyabi icraat şəklində keçirildiyi üçün onun təkrar məhkəmədə mühakimə olunmaq hüququ var və bu zaman "təqsirləndirilən şəxs" kimi qiymətləndirilməsi lazım olduğu kimi fikir irəli sürüldü. Lakin Ali Məhkəmə bu şikayəti yekdilliklə rədd etdi [9, 845].

Məhkəmə, Avropa Axtarış Əmrinin (EAW) sisteminin Avropa Şurasına üzv dövlətləri arasında yüksək səviyyədə qarşılıqlı etimad əsasında qurulduğunu vurğuladı. Bu etimad çərçivəsində, Birləşmiş Krallıq məhkəmələrinin adətən tələb edən ölkə tərəfindən təqdim edilən hüquqi statusu qəbul etməsi gözlənilir. Ali Məhkəmə, Konecnynin məhkumluğunun, onun barəsində çıxarılan hökmün təkrar məhkəmədə mübahisələndirilməyə açıq olmasına baxmayaraq, Çexiya qanunvericiliyinə əsasən hökmün icra oluna bilən olduğunu və bu səbəbdən onu "məhkum olunmuş şəxs" kimi tanınması barədə qərar verdi. Bu tanıma, Ekstradisiya Qanununun strukturu və məqsədi ilə uyğun idi və Avropa Axtarış Əmrinin daha geniş çərçivəsinə daxil olurdu.

Məhkəmə qeyd etdi ki, bu təsnifat, Konecny kimi şəxslər üçün əlverişsiz ola bilər, çünki məhkumluqdan əvvəlki gecikmələri nəzərə almağa imkan vermir. Lakin Məhkəmə, hüquqi çərçivədəki hər hansı bir çatışmazlığın, hüquq normasının pozuntusunun, Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsinin tətbiqi ilə azaldıla biləcəyini bildirdi. Bu maddə, zaman keçdikcə ekstradisiyanın ədalətsiz olmasına səbəb ola biləcəyi hallarda qoruma təmin edir [6].

Bu iş, beynəlxalq əməkdaşlığa hörmətlə yanaşmaq və şəxsi hüquqları qorumaq arasındakı incə tarazlığı göstərir. Ali Məhkəmənin qərarı, Avropa Şurasına üzv dövlətləri arasında qarşılıqlı etimadın vacibliyini vurğulayır ki, bu da Avropa Axtarış Əmrinin (European Arrest Warrant) əsasını təşkil edir. Məhkəmə, Çexiya Respublikasının Konecny "məhkum olunmuş şəxs" kimi tanınmasını təsdiqləyərək, "üzv dövlətlərin bir-birinin hüquqi qərarlarına əsaslanmalıdırlar" prinsipi ilə bu qərarı dəstəklədi. Lakin bu iş, xüsusilə qiyabi məhkəmə icraatında mühakimə olunub hökm çıxarılan və təkrar məhkəmə baxışı hüququ olan şəxslərin ekstradisiyası ilə bağlı Birləşmiş Krallığın Ekstradisiya Qanununda olan mümkün boşluqları da vurğulayır. Məhkəmənin Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsinə qoruyucu tədbir olaraq tanınması, insan hüquqlarının nəzərə alınmaması riskini ortadan qaldırır. Bu qərar həm də, şəxsi təqsirləndirilən şəxs və ya məhkum olmasına görə gecikmə ilə bağlı tətbiq olunan müxtəlif standartların ədalətliyini sual altına alır. Bu məsələnin, Ekstradisiya Qanununun şəxslərin ədalətsiz və ya qeyri-qanuni ekstradisiyaya qarşı qorunmasına uyğun olmasını təmin etmək üçün əlavə qanuni baxış tələb etdiyi qənaətinə gətirib çıxara bilər.

2.4. Bolqarıstanda hüquqi proseslərin Avropa İttifaqı çərçivəsində qiymətləndirilməsi

C-569/20 işində Avropa Ədalət Məhkəməsinin (CJEU) verdiyi qərar, "qiyabi icraat" formasında keçirilən məhkəmə proseslərində ittiham olunan şəxslərin mühakimə olunması və məhkum edilməsi ilə bağlı hüquqi standartları dərinliklə izah edir. Bu iş, Bolqarıstanda tapılmayan bir ittiham olunan şəxsə qarşı cinayət təqibi ilə bağlıdır və təqsirləndirilən şəxsin hüquqları ilə

ədalətli məhkəmə prosedurlarının təmin edilməsini əhatə edir. CJEU-nin qərarı, 2016/343 sayılı direktivi şərh edir ki, bu direktiv, təqsirsizlik prezumpsiyasının və mühakimə edilən şəxsin hüquqlarının qorunmasına yönəlib.

2.5. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə baxışında iştirak etmək hüququ: Avropa Məhkəməsinin qərarının təhlili

Tədqiqatda Avropa Məhkəməsinin verdiyi qərarın əsas nəticələrini, "in absentia" məhkəmələrinin tətbiq olunduğu şəraitləri, ittiham olunan şəxsin hüquqlarına qoyulan məhdudiyyətləri və üzv dövlətlərin hüquq sistemləri üçün nəticələri araşdırır. Avropa Məhkəməsinin qərarının əsas prinsiplərindən biri, "in absentia"(qiyabi məhkəmə prosesi) məhkəmələrində mühakimə edilmiş və ya məhkum edilmiş ittiham olunan şəxsin, məhkəmə prosesinin yenidən başlanması hüququna malik olmasıdır. Bu hüquq, 2016/343 sayılı Direktivin 8-ci və 9-cu maddələrində təmin olunur və ittiham olunan şəxsin müdafiəsinə tam şəkildə iştirak etməsi imkanının verilməsini şərtləndirir, müəyyən şərtlər yerinə yetirildiyi təqdirdə.

Avropa Məhkəməsi, prosesin yenidən başlanması hüququnun mövcud olduğunu, yalnız ittiham olunan şəxsin məhkəmə prosesini bilərəkdən qaçırdığına dair açıq sübutlar olmadıqda, onun bu hüququndan məhrum edilə bilməyəcəyini vurğulayır. Beləliklə, sübut yükü, hüquq mühafizə orqanlarının üzərinə düşür və onlar, ittiham olunan şəxsin ədalətdən yayınmaq məqsədilə hərəkət etdiyini sübuta yetirməlidirlər [8, 130].

2016/343 sayılı Direktivi, Avropa İttifaqı daxilində cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxsin hüquqlarını şərh etməyin təməlini təşkil edir. Direktivin 8-ci maddəsi, ittiham olunan şəxsin məhkəmədə iştirak hüququnu təmin edir. Bu hüquq, bəzi şərtlər altında "in absentia" məhkəmələrini nəzərdə tutur:

1. İttiham olunan şəxs məhkəmədən və iştirak etməmənin nəticələrindən vaxtında xəbərdar olmalıdır.

2. Əgər ittiham olunan şəxs məlumatlandırılıbsa, ya özünün seçdiyi, ya da dövlət tərəfindən təyin edilmiş vəkil tərəfindən təmsil olunmaq hüququ təmin olunsun.

İttiham olunan şəxsin olduğu yer məlum deyilsə, bu halda, üzv dövlətlər "in absentia" məhkəməsi keçirə bilərlər. Lakin qərar verildikdən sonra bu qərar, ittiham olunan şəxsə bildirilərək, onun təkrar məhkəməyə müraciət etmək hüququ barədə məlumatlandırılmalıdır.

9-cu maddə, bu müddəaların tamamlayıcısıdır və qeyd olunur ki, əgər ittiham olunan şəxs məhkəmədə iştirak etməyib və 8-ci maddənin 2-ci hissəsindəki şərtlər yerinə yetirilməyibsə, o, yenidən məhkəmə və ya digər bir vasitə ilə işin öz iştirakında araşdırılması hüququna malikdir. Bu, Avropa İttifaqında cinayət mühakimə icraatının ədalətini və bütövlüyünü qorumağa olan əsas öhdəliyi əks etdirir.

Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrin qanunvericiliyində, təkrar məhkəməyə getmək hüququ qorunsa da, Avropa Məhkəməsi bu hüququn mütləq olmadığını açıqlayır. Qərar, məhkəmə prosesinin yenidən başladılması hüququnun inkar oluna biləcəyi xüsusi halları izah edir:

Ədalətdən bilərəkdən yayınma: Avropa Məhkəməsi, əgər ittiham olunan şəxsin məhkəmədən xəbərdar olduğunu və bunu bilərəkdən gizlətməsi barədə "dəqiq və əsaslı sübutlar" varsa, onun "məhkəmə prosesinin yenidən başlanması hüququnu" itirə biləcəyini vurğulayır. Bu, yanlış ünvan və ya başqa əlaqə məlumatı vermək, ona müraciət etmək üçün edilən cəhdlərə cavab verməmək və ya məhkəmədən qaçmaq üçün hər hansı digər bilərəkdən edilən addımlar ola bilər.

3.NƏTİCƏ

Qiyabi mühakimə icraatının yenidən başlanması hüququ və Avropa Məhkəməsinin qərarının əhəmiyyəti

Avropa Məhkəməsinin qərarı, ittiham olunan şəxsin məhkəmədən xəbərdar olmasına dair konkret sübutların təqdim olunmasını tələb edir. Bir şəxsin yeni məhkəmə prosesinə başlama hüququndan məhrum edilməsi yalnız ittiham olunan şəxsin ədalətdən yayınmaq məqsədilə hərəkət etdiyi açıq sübutlarla əsaslandırılmalıdır. Bu, ittiham olunan şəxsin səhv əlaqə məlumatı təqdim etməsi, rəsmi yazışmalara cavab verməməsi və ya hüquq mühafizə orqanlarına məlumat vermədən yerini dəyişməsi kimi sübutlar ola bilər. Qərar, məhkəmə prosesinin yenidən başladılması hüququnun imtina edilməsinin yüksək bir dərəcədə konkret sübutlarla əsaslandırılmalı olduğunu vurğulayır. Məhkəmələr, ittiham olunan şəxsin məhkəmədən xəbərdar edildiyini təsdiqləməlidir. Bu, məhkəmənin tarixini, yerini və iştirak etməməyin nəticələrini göstərən rəsmi sənədlərin vaxtında təqdim olunmasını təmin etməyi əhatə edir.

Həmçinin hüquq mühafizə orqanlarının ittiham olunan şəxsi məlumatlandırmaq üçün göstərilən səyləri sübut etməlidir. Bu, bütün mövcud əlaqə vasitələrinin istifadəsini və ölkə hüdüdlərindən kənar olma hallarında diplomatik kanallar və ya beynəlxalq poçt xidmətlərindən istifadəni əhatə edir. Avropa Məhkəməsi, məhkəmələrin yalnız istintaq orqanlarının deyil, həm də ittiham olunan şəxsin məlumatları qəbul etmə səviyyəsini nəzərə almasını tələb edir. Məsələn, əgər ittiham olunan şəxs ünvanını məhkəməyə bildirmədən dəyişibsə, bu, onun məhkəmə qərarını təkrar nəzərdən keçirmək hüququna təsir edə bilər.

Avropa Məhkəməsinin şərh etdiyi bu prinsip, Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar Xartiyasının 47 və 48-ci maddələri ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının (ECHR) 6-cı maddəsində təmin olunan ədalətli məhkəmə hüququnu qorumağa xidmət edir. Bu hüquqlar, ittiham olunan şəxsin öz

müdafiəsini etmək üçün ədalətli bir şansı olduğunu, ona qarşı yönələn ittihamlar barədə tez bir zamanda məlumat verildiyini və ədalətli və açıq məhkəmə prosesi hüququna malik olduğunu təmin edir.

Milli məhkəmələr, təqsirləndirilənin bildirişdən qəsdən qaçıb-qaçmadığını qiymətləndirmək üçün aydın kriteriyalar müəyyən etməlidir. Təkrarlanan çatdırılma cəhdlərinin uğursuzluğu, bildirilən ünvan dəyişikliyinin bildirilməməsi və rəsmi yazışmalara cavab verilməməsi kimi faktorlar, qəsdən məhkəmədən qaçmağı göstərə bilər.

Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin (CJEU) qərarı, prosedur səmərəliliyi ilə əsas hüquqların qorunması arasında tarazlıq yaradılmasının vacibliyini vurğulayır. Gələcək islahatlar aşağıdakıları əhatə edə bilər:

• ***Texnologiyadan daha geniş istifadə:*** Bildirişlərin səmərəliliyini və etibarlılığını artırmaq üçün rəqəmsal kommunikasiyalardan istifadə.

• ***Üzv dövlətlər arasında standartlaşdırılmış təcrübələr:*** 2016/343 nömrəli Direktivin vahid şəkildə tətbiq edilməsini təmin etmək üçün ardıcıl prosedurların inkişafı.

Avropa Ədalət Məhkəməsi C-569/20 nömrəli işindəki hökm, qiyabi məhkəmə icraatlarının nə vaxt icazə verildiyini müəyyənləşdirir və ədalətli məhkəmə hüququnu qorumağın vacibliyini vurğulayır. Qərar, təqsirləndirilən şəxslərin düzgün məlumatlandırılmasını və müdafiə hüququnu təmin etmək üçün prosedur qaydalarına diqqət yetirilməsinin vacibliyini önə çıxarır. Cəza-yət ədaləti sistemlərinin əməliyyat tələblərini qəbul edərək, bu hökm təqsirləndirilən şəxslərin hüquqlarını qoruyan ciddi tədbirlər tətbiq edir və üzv dövlətləri Avropa İttifaqının direktivlərinə uyğun olaraq öz qanunlarını təkmilləşdirməyə çağırır. Bu hökm, ədalətin yerinə yetirilməsi ilə əsas hüquqların qorunması arasında düzgün balansı təmin edir və Avropa İttifaqına üzv dövlətlər tərəfindən gələcək hüquqi islahatlar üçün mühüm bir presedent yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Büscher, W. (Ed.). (2017). §§ 330-354. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
2. Münchener Kommentar. (2014). Münchener Kommentar (4th ed., Vol. 1, pp. 2226-643). München: C.H. Beck.
3. Amsterdam, A. G. (1964). Criminal prosecutions affecting federally guaranteed civil rights: Federal removal and habeas corpus jurisdiction to abort state court trial. *University of Pennsylvania Law Review*, 113, 793.
4. El Zeidy, M. M. (2003). Universal jurisdiction in absentia: Is it a legally valid option for repressing heinous crimes? *International Law*, 37, 835-861.
5. Goldstein, A. S. (1959). The state and the accused: Balance of advantage in criminal procedure. *Yale Law Journal*, 69, 1149.
6. European Court of Human Rights (ECtHR). (1999). *Van Geyseghe v. Belgium* (Application No. 26103/95) [Grand Chamber Judgment]. Strasbourg.
7. European Court of Human Rights (ECtHR). (2006). *Sejdovic v. Italy* (Application No.

- 56581/00) [Grand Chamber Judgment]. Strasbourg.
8. Vogel, B. (2019). Report on Germany. In Personal participation in criminal proceedings: A comparative study of participatory safeguards and in absentia trials in Europe (pp. 123-164)

ПРИМЕНЕНИЕ СТАТЬИ 6 ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ В ПРОЦЕССЕ ЗАОЧНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА И ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ НА ПРАКТИКЕ

Л.И.МАМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

В настоящее время судебные процессы, проводимые в форме «заочного производства», не пользуются предпочтением большинства европейских стран, принадлежащих к романо-германской правовой системе. Однако это не означает, что ни одна страна не применяет эту практику. Напротив, особенно Италия и Германия признают заочное производство как закрепленное в законодательстве право. В рамках реформ, проведенных в правовой системе, Азербайджан в 2023-2024 годах предложил регулирование заочного производства как новую форму специального производства. Тем не менее, важно отметить, что хотя "заочное производство" и признается правовой доктриной как право, на практике оно не всегда может быть эффективно применено. На практике "заочное производство" может рассматриваться как судебный процесс, который может быть проведен при соблюдении определенных условий.

В целом, при обсуждении этой формы производства в контексте европейских стран становится очевидным, что существуют несколько юридических условий. Точно так же, следует отметить что, применение этих норм права не ограничивается только европейскими странами, но также распространено в странах, принадлежащих к европейской или Совету Европы. Можно с уверенностью утверждать, что широко распространенные правовые системы, такие как англосаксонская, германская (прямая германская) и Кодекс Наполеона в определенной степени находились под влиянием романо-германской правовой традиции.

Ключевые слова: заочное судебное производство, европейская юрисдикция, основные права, Европейская конвенция по правам человека (ЕКПЧ), транснациональное правосудие и его применение.

APPLICATION OF ARTICLE 6 OF THE EUROPEAN CONVENTION DURING ABSENTEE TRIAL PROCEDURES AND DIFFICULTIES IN PRACTICE

L.I.MAMMADOVA

SUMMARY

Currently, the practice of in absentia trials is not favored by most European countries, especially those following the Roman-German legal system. However, this does not mean that no country applies this procedure. On the contrary, countries like Italy and Germany recognize it as a right established by law. In recent years, Azerbaijan, which has undergone some reforms in its legal system, introduced "in absentia trials" as a new type of special procedure in 2023-2024. Nevertheless, it is important to note that although "in absentia trials" are defined as a legal right in legal doctrine, they may not always be practically applied effectively. In practice, "in absentia trials" can be considered a judicial process that can be carried out under certain conditions.

Overall, when this type of procedure is discussed within the context of European countries, it becomes evident that several legal conditions exist. Similarly, the application of these legal norms is not limited to European countries but also extends to Europeanized or Council of Europe member states. It can be correctly stated that widespread legal systems, such as Anglo-Saxon, Code Napoléon, and German (direct German) legal systems, have been influenced by the Roman-German legal tradition to some extent.

Keywords: In absentia trials, European jurisdictions, fundamental rights, European Convention on Human Rights (ECHR), Transnational Justice and Application